

AZƏRBAYCAN DÖVLƏTİNİN SOSIAL SİYASƏTİNDƏ YAŞLI ƏHALİ PROBLEMI

Məqalədə Azərbaycanda sosial siyasət çərçivəsində yaşlı əhalinin problemlərindən bəhs edilir. Hökumətin həyata keçirdiyi müasir sosial siyasət qiymətlərin, yaşayış səviyyəsinin və yaşayış üçün zəruri olan yaşayış minimumunun indeksləşdirilməsinin nəzərə alınmasına əsaslanır. Hər il pensiya və sosial müavinətlər tənzimlənir, ahıl əhalinin həyat şəraiti yaxşılaşdırılır. Məqalədə bu prosesin qanunvericilik əsasları nəzərdən keçirilir, lazımi statistik məlumatlar verilir.

Açar sözlər: cəmiyyət, sosial siyasət, yaşlı əhali, sosial xidmət

Müasir dövrdə əhalinin yaşlanması məsələsi global problemlər sırasına daxil olan və həyəcan təbilinin çalınmasını tələb edən bir problemdir. Belə ki, 65 yaşından yuxarı əhalinin sayı əhalinin ümumi sayına nisbətən ilbəil artır, öz növbəsində isə yaşlı əhali arasında yaşı 80-dan yuxarı olan əhali sayı da sürətlə artır. “Yaşlı əhalinin ən sürətlə artan hissəsi ahılların – yəni 80 və yuxarı yaşda olan şəxslər daxil olduğu yaş qrupudur. 2000-ci ildə bu qrup 70 milyon insanı əhatə etmişdir və proqnozlara görə növbəti 50 il ərzində onların sayının beş dəfədən çox artacağı gözlənilir” [13, səh.9]. 65-80 yaşlı əhalinin əksəriyyəti müəyyən qədər əməkqabiliyyətli olaraq cəmiyyətin həyatında fəal iştirak etmək səviyyəsində olur. Amma təəssüf ki, 80 yaşından sonra ahıl insanların əksəriyyətinin özəl baxıma ehtiyacı olur. Xüsusilə də yataq xəstəsi olan, parkinson və alsheymer kimi bir çox xəstəliklərə tutulan ahıllara baxım çox çətindir və baha başa gəlir, məsələn, ABŞ-da alsheymer xəstələrinə özəl baxım üçün hər il 100 milyard dollar xərclənir [Alsheymer xəstəliyi vikipediya]. Onu da qeyd edək ki, statistikaya görə əhalinin qocalması prosesində inkişaf etmiş ölkələr liderlik edirlər. Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsinin 2021-ci əvvəlinə olan məlumatına görə Azərbaycanda yaşı 65-dən yuxarı olan əhalinin sayı 756,4 min nəfərdir. Yaşı 65-80 arasında olanların sayı 593,6 min nəfərdir. Yaşlı əhali arasında yaşı 80-dan yuxarı olanların sayı isə 162,8 min nəfərdir [11, s.5].

Əhalinin sürətlə yaşlanması öz növbəsində cəmiyyətin demək olar ki, bütün sahələrinə (səhiyyə, sosial xidmətlər, ailə, əmək və maliyyə bazarı, mənzil, nəqliyyat və s.) öz təsirini göstərmiş olacaqdır, çünki bütün sahələrin yaşlılara uyğunlaşdırılması lazım gələcəkdir. “Bəzi inkişaf etmiş ölkələrdə və iqtisadiyyatı keçid dövründə olan ölkələrdə yaşlı insanların sayı artıq uşaqların sayından çoxdur, doğum səviyyəsi isə əhalinin sadə təkrar istehsalı üçün lazım olan səviyyədən aşağı düşmüşdür. 2050-ci ilə qədər bəzi inkişaf etmiş ölkələrdə yaşlı insanların sayı uşaqların sayından iki dəfə çox olacaqdır” [13, səh. 8-9].

Əhalinin yaşlanmasının səbəbi kimi əsasən iki amili göstərmək olar – orta ömür uzunluğunun artması və əhalinin təbii artımının getdikcə azalması. Bu iki səbəbin isə öz növbəsində bir çox səbəbləri vardır. Dünyada yeni texnologiyaların yaranması, tibbin inkişafı, həyat səviyyəsinin yüksəlməsi orta ömür yaşının artmasına səbəb olmuşdur. Elə göstərilən bu səbəblər üzündən əhalinin təbii artımı ilbəil azalmaqdadır. Biz orta ömür uzun-

luğunun artmasına əlbəttə ki, çox şadıq – xalqımızın mentalitetində ağsaqqal və ağbirçəklər hər bir ailənin baş tacıdır. Bizim əsas vəzifəmiz əhalinin təbii artımının azalması ilə mübarizə aparmaqdır. Bu bizim dövlətimizin ailə siyasətinin əsas istiqamətlərindən biridir. Çünki gələcəkdə ahılların rifahı indiki zamanda körpələrin doğulmasından asılıdır.

XX əsrin sonlarından başlayaraq əhalinin yaşlanması problemi BMT-nin diqqət mərkəzindədir. BMT-nin Baş Assambleyası dünya əhalisinin getdikcə artan bir hissəsinin üzləşdiyi ciddi problemləri dünya ictimaiyyətinin diqqətinə çatdırmaq üçün 14 dekabr 1978-ci il tarixli 33/52 sayılı qətnaməsinə əsaslanaraq Yaşlanma üzrə Ümumdünya Məclisinin çağırılmasını qərara almışdır.

Yaşlanma üzrə I Ümumdünya Məclisi 26 iyul – 6 avqust 1982-ci ildə Vyanada keçirilmiş və qocalma problemlərinə yanaşmaları müəyyən edəcək 20 illik Fəaliyyət Planı qəbul edilmişdir. Yaşlanma problemləri üzrə 62 bənddən ibarət Vyana beynəlxalq Fəaliyyət Planı sağlamlıq və qidalanma, yaşlıların mühafizəsi, mənzil tikintisi və ətraf mühit, ailə, sosial təminat, gəlir və məşğulluq təminatı, təhsil, eləcə də, tədqiqatların toplanması və təhlili kimi məsələlərdə konkret tədbirlər görmək üçün fəaliyyətə çağırırdı [14].

1991-ci ildə Baş Assambleya yaşlı insanların müstəqilliyi, inklüzivliyi, onlara xidmət, onların özünü realizə etməsi və ləyaqətinə dair 18 bənddən ibarət Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Yaşlılar üçün Prinsiplərini qəbul etdi. 1992-ci ildə Fəaliyyət Planını həyata keçirilməsinin növbəti tədbirlərinə həsr olunmuş yaşlanma problemləri üzrə Beynəlxalq Konfransda Yaşlanma haqqında Bəyannamə qəbul olundu. Konfransın tövsiyəsi ilə BMT Baş Assambleyası 1999-cu ili Beynəlxalq Ahıllar İli elan etdi. Beynəlxalq Ahıllar Günü hər il oktyabrın 1-də qeyd olunur. 1999-cu ildə Ahıllar ili “Bütün yaşlardan olan insanlar üçün cəmiyyət” şüarı altında keçirildi. Mövzunun konsepsiyası dörd aspektdən ibarət olmuşdur:

- bütün ömür boyu fərdi inkişaf;
- nəsillər arasında münasibətlər;
- əhalinin yaşlanması və inkişafı arasında qarşılıqlı əlaqə;
- yaşlı insanların vəziyyəti.

Beynəlxalq Ahıllar İlinin qeyd olunması bütün ölkələrdə bu mövzuda maariflənmə, elmi tədqiqatların aparılması və siyasətin hazırlanması, bütün sektorlarda yaşlanmanın nəzərə alınması və insanların həyatının bütün mərhələlərində daha effektiv istifadə edilməsi məsələlərinin həllinə yardım etdi.

2002-ci ilin aprel ayında İspaniyanın paytaxtı Madrid şəhərində BMT-nin rəhbərliyi altında ahıllar üzrə II Ümumdünya Məclisinin keçirilməsi əhalinin qocalması probleminin həlli üçün böyük əhəmiyyət kəsb etmişdir. Bu tədbirin keçirilməsində məqsəd dünya ictimaiyyətinin diqqətini bu məsələnin ciddiliyinə cəlb etmək, dünya əhalisinin yaşlanması ilə əlaqədar bütün dünya ölkələrinin gec-tez qarşılaşacağı fəsadların qarşısını almaq olmuşdur. Məclisdə Siyasi Bəyannamə və yaşlı insanların problemlərinə dair beynəlxalq Fəaliyyət Planı qəbul olunmuşdur.

Bəyannamənin 2-ci maddəsində qeyd olunur: “Biz dünyanın bir çox regionlarında orta ömür yaşının artmasını bəşəriyyətin ən böyük nailiyyətlərindən biri kimi sevinclə qeyd edirik. Biz başa düşürük ki, dünyanın demoqrafik strukturunda misli görünməmiş dəyişiklik baş verir və 2050-ci ilə qədər 60 yaşdan yuxarı insanların sayı 600 milyondan təqribən 2 milyard nəfərə yüksələcək, əhali arasında 60 yaşdan yuxarı insanların xüsusi çəkisinin isə 10 faizdən 21 faizə qədər qalxaraq iki dəfə artacağı gözlənilir. Bu artım inkişaf etməkdə olan ölkələrdə daha böyük və sürətli olacaq, bu ölkələrdə yaxın 50 il ərzində yaşlı insanların sayının dörd dəfə artacağı gözlənilir. Demoqrafik strukturda baş verən bu dəyişiklik bütün cəmiyyətlərimizin qarşısına insanların, xüsusən də yaşlı insan-

ların öz potensiallarını həyatın bütün aspektlərində realizə etməsi üçün imkanları genişləndirməyə yardım etmək vəzifəsini qoyur” [13, səh.2].

2002-ci ilin yaşlanma problemləri üzrə beynəlxalq Fəaliyyət Planı XXI əsrdə qocalmanın böyük potensialından istifadə etmək üçün bu işə yanaşmaları, siyasəti və təcrübələri bütün səviyyələrdə, bütün sektorlarda nəzərdən keçirilməsini tələb edir. Beynəlxalq Fəaliyyət Planının məqsədi bütün dünya ölkələrində yaşlı əhəlinin təhlükəsiz və ləyaqətli şəraitdə yaşamaq və tamhüquqlu vətəndaşlar kimi cəmiyyətin həyatında iştirak etmək imkanını təmin etməkdir. Fəaliyyət Planında milli və beynəlxalq səviyyələr də daxil olmaqla bütün səviyyələrdə üç prioritet sahədə tədbirlər görmək nəzərdə tutulmuşdur :

- yaşlı insanların inkişaf prosesində iştirakının təmin edilməsi;
- yaşlılarda sağlamlığın yaxşılaşdırılması və rifahın yüksəldilməsinin təmin edilməsi
- bütün yaş qruplarından olan insanlar üçün geniş imkanlar və əlverişli şərait yaradan şərtlərin təmin edilməsi.

Azərbaycan Respublikası 1992-ci ildən BMT-nin üzvüdür. Azərbaycan BMT-nin bir çox idarə və orqanları ilə fəal əməkdaşlıq edir və əhəlinin yaşlanması probleminə ciddi diqqət yetirilir. Dövlətimiz yaşlı əhəli qrupunun qayğısına qalmaq, yüksək rifahını təmin etmək üçün çox geniş qanunvericilik bazasını yaratmışdır. Bu bazaya Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası, Ailə Məcəlləsi, Əmək Məcəlləsi, "Sosial xidmət haqqında" Qanun, "Əmək pensiyaları haqqında" Qanun və "Sosial müavinətlər haqqında" Qanun və bir çox başqaları daxildir.

Madriddə qəbul edilmiş Beynəlxalq Fəaliyyət Planının dövlətimiz tərəfindən ratifikasiyası və dəstəklənməsi nəticəsində Azərbaycanda "Ahıl vətəndaşların sosial müdafiəsinin gücləndirilməsi üzrə Dövlət Proqramı" hazırlanmış və 2006-cı il 17 aprel tarixində Azərbaycan Respublikası Prezidenti İlham Əliyevin 1413 nömrəli Sərəncamı ilə təsdiq edilmişdir. Sənəddə qeyd edilmişdir: "Dövlət Proqramının əsas məqsədi ahıl vətəndaşların sosial müdafiəsinin gücləndirilməsinə nail olmaqdır" [2].

Dövlət Proqramının əsas vəzifələri kimi aşağıdakılar göstərilmişdir:

- "...ahıl vətəndaşların sosial təminat sahəsində hüquqlarının artırılması və onların həyata keçirilməsi;
- ahıl vətəndaşların cəmiyyətin sosial-iqtisadi və siyasi həyatında iştirakının təmin edilməsi;
- ahıl vətəndaşların sosial-mədəni tələblərinin ödənilməsi sahəsində tədbirlərin həyata keçirilməsi
- ahıl vətəndaşların sağlamlığının qorunması;
- qocalma probleminin həll olunması istiqamətində dövlət, vətəndaş cəmiyyəti və özəl sektorun sıx əməkdaşlığının təmin edilməsi;
- ahıl vətəndaşların sosial müdafiəsinin təminatının elmi əsaslarının möhkəmləndirilməsi" [2].

Dövlət Proqramı ölkənin mövcud iqtisadi, sosial və demoqrafik proseslərinin inkişaf xüsusiyyətlərini nəzərə alaraq, ahıl vətəndaşların sosial müdafiəsinin gücləndirilməsinə yönəldilmiş tədbirləri müəyyən edir. Dövlət Proqramı üzrə aşağıdakı istiqamətlər üzrə tədbirləri həyata keçirmək nəzərdə tutulmuşdur:

1. Ahıl vətəndaşların sosial müdafiə sahəsində hüquqlarının təmin edilməsi;
2. Yaşlı nəslin sağlamlığının qorunması;
3. Ahıl vətəndaşların ictimaiyyətə inteqrasiyasının inkişafı sahəsində tədbirlər;
4. Ahıl vətəndaşların sosial müdafiəsinin elmi əsaslarının möhkəmləndirilməsi;

Bu dörd istiqamətdə aşağıdakı tədbirlərin keçirilməsi nəzərdə tutulmuşdur:

"Ahıl vətəndaşların sosial müdafiəsi sahəsində milli normativ hüquqi bazanın, möv-

cud vəziyyətin təhlili, beynəlxalq təcrübəyə əsaslanaraq onun təkmilləşdirilməsinə dair təkliflərin hazırlanması.

Əmək pensiyalarının baza hissəsinin məbləğinin yaşayış minimumu səviyyəsinə yüksəldilməsi istiqamətində müvafiq tədbirlərin həyata keçirilməsi.

Ərazilər üzrə tənha və başqasının köməyinə ehtiyacı olan ahılların siyahısının hazırlanması və bu sahəyə aid informasiya bazasının yaradılması.

Ahıl vətəndaşların ölkənin sosial-iqtisadi, siyasi və mədəni həyatında fəal iştirakını, onların təhsil və məşğulluq imkanlarını təmin etmək məqsədilə müvafiq tədbirlərin həyata keçirilməsi.

Ahıl vətəndaşlar arasında özfəaliyyət bədii yaradıcılıq üzrə respublika festivalının keçirilməsinin təşkil edilməsi və onların beynəlxalq bədii yaradıcılıq festivallarında iştirak etmələrinə şərait yaradılması.

Ahılların asudə vaxtlarını səmərəli keçirmələri üçün müvafiq tədbirlərin hazırlanması və həyata keçirilməsi.

Dövlət Proqramının yerinə yetirilməsi vəziyyəti və görülmən tədbirlər barədə əhalinin müntəzəm məlumatlandırılması, dəyirmi masa, müsahibə və dialoq formasında verilişlərin təşkil edilməsi.

Respublikanın mədəniyyət ocaqlarında ahıllar üçün dərnək, bədii özfəaliyyət kollektivləri və maraqlar üzrə klubların yaradılması.

İşləmək arzusunda olan ahıl vətəndaşların yeni peşələrə yiyələnməsi üçün hazırlıq və yenidən hazırlıq tədris kurslarının təşkil edilməsi.

Yaşlı nəslin ailədə, uşaq və yeniyetmələr arasında tərbiyəvi rolunun təbliği.

Ahıl yaşlarında xəstəliklərin və əlilliyin yaranmasına səbəb olan sosial-iqtisadi, ekoloji və fizioloji amillərin öyrənilməsinə dair tədqiqatların aparılması” [2].

Dövlət proqramının icrası Nazirlər Kabineti, İqtisadiyyat və Sənaye Nazirliyi, Maliyyə Nazirliyi, Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi, Təhsil nazirliyi, Xarici İşlər Nazirliyi, Səhiyyə Nazirliyi, Maliyyə Nazirliyi, Mədəniyyət Nazirliyi, yerli icra hakimiyyəti orqanlarına və digər aidiyyətli dövlət qurumlarına tapşırılmışdır.

Xüsusi kateqoriyalardan olan əlilliyi olan şəxslərin mənzillə, avtomobillə də təminatı həyata keçirilir. Tənha ahıl və əlilliyi olan şəxslər evlərində sosial xidmətlə təmin edilir. Dövlət başçısının tapşırıqlarına əsasən, əhalinin rifah halının yaxşılaşdırılmasına, həssas qruplara dövlət qayğısının artırılmasına xidmət edən sosial islahatlar ardıcıl və geniş miqyas alıb. Sosial ödənişlərdə orta hesabla 12-15 dəfə artımlar baş verib. Respublikamızda çoxsaylı reabilitasiya və sosial xidmət müəssisələri yaradılmaqla, bu müəssisələrin şəbəkəsi xeyli genişləniib [1].

Böyük yunan filosofu Aristotel “Ritorika” əsərində insanların xoşbəxtliyi haqqında yazarkən qeyd etmişdir onun tərkib hissəsinə hökmən aşağıdakılar daxil olmalıdır: “... alicənab mənşə, çoxlu dost, yaxşı insanlarla dostluq, var-dövlət, yaxşı və çoxsaylı nəsil, xoşbəxt qocalıq” [12, s.24].

Aradan təqribən 2400 il keçməsinə baxmayaraq insanların xoşbəxtlik haqqında baxışları demək olar ki, çox az dəyişmişdir. Bəs xoşbəxt qocalıq nədir? Bu sualın cavabları çoxdur: sağlamlıq, maddi rifah, övladlardan və nəvə -nəticədən sevgi və qayğı görmək, onların nailiyyətləri ilə fəxr etmək, cəmiyyətin həyatında fəal iştirak, cəmiyyətdən sayğı görmək, sevimli işlə məşğul olmaq imkanı və sair. Bu gün iş başında olan gənc qanunşünasların, siyasətçilərin, alimlərin, idarəçilərin, vətəndaşların yaşlı əhalinin xoşbəxt qocalıq yaşamasına yardım edən, böyük və kiçikliyindən asılı olmayaraq görülmən hər bir iş 40-50 il sonra həmin şəxslərin xoşbəxt qocalıq yaşamasına səbəb olacaqdır. Yaxşılıq bumeranq kimidir gec tez qayıdır.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Azərbaycan Respublikasının Əmək və əhalinin sosial müdafiəsi naziri Sahil Babayevin “Xalq qəzeti”nə müsahibəsi // <https://xalqqazeti.com/>
2. Ahıl vətəndaşların sosial müdafiəsinin gücləndirilməsi üzrə Dövlət Proqramı
3. “Sosial müavinətlər haqqında” Azərbaycan Respublikasının 7 fevral 2006-cı il tarixli № 55-IIIQ nömrəli Qanunu
4. “Sosial müavinətlərin məbləğinin artırılması haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2013-cü il 29 avqust tarixli 973 nömrəli Fərmanında dəyişiklik edilməsi barədə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı 20-12-2021
5. 29 dekabr 2020-ci il tarixli 241-VIQD nömrəli Azərbaycan Respublikasının Qanunu (“Azərbaycan” qəzeti, 6 yanvar 2021-ci il, № 1)
6. “Sosial xidmət haqqında” Azərbaycan Respublikasının 30 dekabr 2011-ci il tarixli № 275-IVQ nömrəli Qanunu
7. “Əmək pensiyaları haqqında” Azərbaycan Respublikasının 7 fevral 2006-cı il №54-IIIQ nömrəli Qanunu
8. “Əmək pensiyaları haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda dəyişiklik edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Qanunu/ <http://www.e-qanun.az/fra-mework/41080>
9. “Əmək pensiyaları haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda dəyişiklik edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Qanunu/ <http://e-qanun.az/fra-mework/43114>
10. Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi/ Əhalinin yaş qrupları üzrə çəkisi/ <https://www.stat.gov.az/source/demoqraphy>.
11. Azərbaycan. Faktlar və rəqəmlər 2021. https://www.stat.gov.az/menu/6/buklet/azerbaycan_faktlar_ve_reqemler_2021
12. Aristotel. Ritorika. Bakı: 2008
13. Организация Объединенных Наций. Доклад второй Всемирной ассамблеи по проблемам старения Мадрид, 8-12 апреля 2002 года // <https://www.un.org>
14. Первая Всемирная ассамблея по проблемам старения. 1982
15. <https://www.un.org/ru/conferences/ageing/vienna> 1982

Раджабали Алиев

**ПРОБЛЕМЫ ПОЖИЛОЕ НАСЕЛЕНИЕ В СОЦИАЛЬНОЙ ПОЛИТИКЕ
АЗЕРБАЙДЖАНСКОГО ГОСУДАРСТВА**

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются проблемы пожилого населения в Азербайджане в рамках социальной политики. Современная социальная политика, проводимая правительством, основана на учёте индексации цен, уровня жизни и жизненного минимума, необходимого для проживания. Ежегодно корректируются пенсии и социальные пособия, улучшаются жизненные условия пожилого населения. В статье рассмотрены законодательные основы этого процесса, приводятся необходимые статистические данные.

Ключевые слова: общество, социальная политика, пожилое население, социальная служба

**THE PROBLEMS OLDER POPULATION IN THE SOCIAL POLICY
OF THE STATE OF AZERBAIJAN**

SUMMARY

The article deals with the problems of the elderly population in Azerbaijan within the framework of social policy. The modern social policy pursued by the government is based on taking into account the indexation of prices, the standard of living and the living minimum necessary for living. Pensions and social benefits are adjusted annually, and the living conditions of the elderly population are improved. The article considers the legislative foundations of this process, provides the necessary statistical data.

Keywords: *society, social policy, elderly population, social service*